

Ключевые слова: подвижный памятник археологии, коллекционирование, незаконные археологические раскопки.

Rudyka N.M. About robber's archaeology

Last years saw the private collectors to activate efforts in enlarging their collections. Unfortunately this activity is not regulated by any law, neither by that one issued in 2004 «About the protection of the archaeological heritage». Therewith illegal penetrations into numerous archaeological monuments make this problem ingravescent. Here are proposed some solutions.

Key words: mobile monument of archaeology, collecting, illegal archaeological excavations.

УДК 737.14(474.3)«1634/1654»

Д.О. СТАРОВЕРОВ

**До питання ідентифікації ризьких солідів
королеви Христини**

У статті розглядаються зміни пуансонів, типів легенд аверсу та реверсу на ризьких солідах королеви Христини. Так само аналізуються причини, що спонукали до цього.

Ключові слова: ризькі соліди, пуансон, аверс, реверс, картуш, легенда.

Однією з найпоширеніших монет середини XVII ст. на українських землях були соліди (шеляги) м. Риги часу правління шведської королеви Христини (1632–1654), які присутні в більшості гаманців [1] і скарбів [2] указанного періоду. Значну кількість серед знахідок становлять підробки цих монет. У 1661–1662 роках на монетному дворі у Сучаві (можливо й інших місцях, які належали молдавському господарю Євстратію Дабіже (1661–1665)), почався активний випуск імітацій солідів Риги, Лівонії, Польщі та Пруссії [3].

На початку XXI ст. серед музейних і приватних колекцій¹ та археологічних знахідок накопичена значна кількість типів і варіантів ризьких солідів Христини, що дозволяє окреслити порічні зміни в карбуванні. Проблема ідентифікації та відокремлення молдавських імітацій від справжніх ризьких солідів стоїть досить гостро. Адже це може позначитися на датуванні багатьох археологічних комплексів. Відчувається відсутність наукових праць, що давала б досить чіткі критерії як ризьких солідів, так і їхніх імітацій. Частина дослідників просто вказують, що імітації було дуже складно відрізнити від справжніх монет [4]. У більшості робіт основними ознаками вважаються невідповідність дати й імені правителя [5], а також помилки в легендах і зображеннях [6]. Іншою і найбільш важливою ознакою можна вважати монетний метал – якщо ризькі соліди зроблені з низькопробного срібла, то молдавські імітації – з міді [7]. Але після перебування в обігу верхній шар хімічно вибіленого сплаву стирався, і монета може здаватися мідною. Через це досить часто буває складно визначити метал без хімічного або спектрального аналізу, адже ризькі соліди Христини містили de-jure срібло 125 проби (2 лоти) [8], а de-facto – їх середня проба в близько 85 (біля 1 і 1/3 лота) [9]. Тому деякі дослідники відносять справжні ризькі соліди до молдавських імітацій [10].

¹ Автор даного дослідження висловлює подяку В. Сироті й усім іншим за надані матеріали.

Мета даного дослідження – виявити зовнішні ознаки солідів офіційного ризького магістратського випуску часу правління королеви Христини. Для цього скористаємося методом порівняльного аналізу іконографії монет. Адже всі елементи зображення на монеті наносилися на валець вальцверкового верстата за допомогою пуансонів, які – у свою чергу – могли використовуватися не один рік. Для цього автором даного дослідження були обрані крупні елементи аверсу та реверсу монет: «Сніп» – герб династії Ваза, корона, картуш герба (для пізніх випусків, через технологічні особливості – герб цілком). У статті розглядаються зміни вибраних груп пуансонів, типів легенд аверсу та реверсу. Так само аналізуються причини, що спонукали до цього.

На основі цих даних автором була складена таблиця ризьких солідів Христини (табл. I). У ній відображені зміни типів обраних пуансонів, а також здійснена їх синхронізація як між собою, так і з типами легенд аверсу та реверсу монет.

Легенда аверсу. З історичної точки зору випуск ризьких солідів Христини можна розділити на два етапи: регентське правління канцлера Акселя Оксеншерни (монети з ім'ям Христини почали випускатися ризьким міським монетним двором у 1635 р.; до цього він продовжував карбувати соліди Густава II Адольфа [11]) і як власне Христини як повноправної правительки. Ці моменти відбиті в легенді на аверсі монет.

У першому випадку – **CHRISTINA D G D R S** (Christina Dei Gratia Designata Regina Sveciae – Христина Божою милістю майбутня королева Швеції) [12].

Хоча Христина здобула всю повноту влади після досягнення нею вісімнадцятирічного віку (8 грудня 1644 р.), лише в 1645 р. з легенди зникає слово *Designata* [13] (у Р. Цепліте помилково вказаний 1646 р. [14]). При цьому існує два типи аверсу монет 1645 р. (див. табл. I) з «неповнолітньою» легендою, пуансоні яких були вирізані двома майстрами. Про це свідчить випуск значної кількості солідів у цей час. Також у випадку з варіантом аверсу, що несе зображення **корони VIII типу**, можна стверджувати, що він з'явився безпосередньо в 1645 р., а не були використані вальці минулого року. Проте, на солідах Лівонії, викарбуваних королівським монетним двором у монастирі Св. Якова (Екаба) в період із грудня 1644 р. до 1645 р. титул Христини приводиться вже у «самостійній» королівській формі [15]. Так само повна легенда, без слова *Designata*, вживалася під час випуску солідів Ельбінгу в 1635 р. та драйпелькерів Риги (1644 р.) та Ельбінгу 1632, 1634–1635 роки.

У період самостійного правління використовувалися два типи легенди: **CHRISTINA D G R E S** і **CHRISTINA D G R S** (Christina Dei Gratia Regina Sveciae - Христина Божою милістю королева Швеції). Перша з наведених легенд використовувалася в 1645–1647 роках, очевидно, для заповнення порожнього місця, що виникло після вилучення «**D**» з королівського титулу. При цьому літера «**E**» була в наборі пуансонів магістратського монетного двору (використовувалася для створення легенди реверса). З 1647 р. починає використовуватися другий тип легенди. І якщо в цьому році він співіснує з першим типом, то з наступного 1648 р. він стає єдиним аж до зречення Христини престолу в 1654 р.

Легенда реверсу. На відміну від легенди лицьової сторони, аббревіатури слів на легенді реверсу були досить різноманітні аж до 1645 р. В 1635–1636 роках використовується легенда із солідів Густава II Адольфа 1631–1634 років: **SOLIDVS CIVI RIGENSIS** (Solidus Civitatis Rigensis – солід міста Риги). Дата також складалася з двох останніх цифр року, написаних більш дрібним шрифтом, ніж букви легенди, і була винесена над листом-роздільником легенди.

У 1637 р. з'являються вже 3 типи легенди. При цьому використовуються ті ж самі пуанسونи букв, що й у попередні роки: **SOLIDVS CI RIGENSIS 37**, **SOLIDVS CIV RIGENSIS 37**, **SOLIDVS CIVI RIGENSIS 37**. Така розмаїтість, ймовірно, пов'язана з тим, що саме цього року монети стають меншими за діаметром (середній діаметр близько 15 мм, замість 15,7–16,0 у солідів 1630–1636 років) і дещо більшими за товщиною (до 0,6–0,7 мм, замість 0,5 мм). Такий розмір монет зберігається до 1643 р. включно. Причину визначити важко. Це може бути зміна товщини монетних заготовок. Або ж початок використання нового верстата (верстатів) з меншим або більшим діаметром валів, на яких довелося розміщати іншу, ніж до цього кількість штемпелів. Щоб не залишати порожнього місця на валу, ймовірно довелося зменшити діаметр монети та збільшити її товщину.

У першій половині 1638 р. слово *civitatis* передається вже одною літерою **C** (**SOLIDVS C RIGENSIS**) **38**, але вже приблизно в другій половині цього ж року разом із картушем **титу III** і новим набором літерних пуансонів почав використовуватися наступний тип легенди: **SOLIDVS CIVI RIGENSIS 38**. При цьому дата, найчастіше, перебувала зверху листа-роздільника. Так само існує варіант легенди цього року з помилкою – **SOLIDVS CIVI RIGENSIS 38**.

У 1639 р. *civitatis* знову передається однією літерою, але, ймовірно, зроблено це вже для того, щоб гармонійно розмістити легенду по обидві сторони від листа-роздільника. Хоча в останніх випусках 1639 р. напис на реверсі стає **SOLIDVS CIVI RIGENSIS 39**. Цікавий варіант легенди у якій замість «D» на обох сторонах монети використовувалося перевернене «G» (рис. 1).

1640 р. дає найбільшу кількість варіантів легенд реверса. Відразу ж хочеться зауважити, що цього року почали використовуватися 3 пуанسونи зображень герба й 2 пуанسونи корони. При цьому з кожним гербом сполучаються обидва види корони. Все це говорить про випуск значної кількості монет цього року. Ще є цікава залежність від використання певного типу пуансона зобра-

ження корони на аверсі з видом легенди на реверсі. **SOLIDVS CIVI RIGEN 40** і **SOLIDVS CIVI RIGENS 40** поєднуються з картушем герба типу V і короною типу III, а **SOLIDVS CIVI RIGE 40** з тим же картушем герба, але з короною типу IV. Легенда **SOLIDVS CIVI RIGEN 40** використовується з картушем герба типу VI й обома типами корон (тип III і тип IV). Цікаво те, що з цим же картушем і короною типу III на солідах з'являється досить незвичне для ризьких дрібних номіналів позначення року – римськими цифрами:

SOLIDVS CIVI RIGEN XL (рис. 2). У цьому ж році востаннє різьбярі штемпеля скоротили слово *civitatis* до однієї літери «С»: **SOLIDVS C RIGENSIS 40** (коро- на типу IV і картуш герба типу VI). Два типи легенди: **SOLIDVS CIVI RIG 40** і **SOLIDVS CIVI RIGE 40** нанесені на монети з картушем герба тип VII (коро- ни тип III і IV). З 1641 р. обидва типа легенд стануть стандартними на солі- дах Христини, і якщо **SOLIDVS CIVI RIGE** буде використовуватися до 1645 р., то **SOLIDVS CIVI RIG** – аж до її зречення від престолу в 1654 р. Так само в 1641 р. з'являється новий тип легенди **SOLIDVS CIVI RIGEN 41**. Він так само буде використовуватися й у 1642 р.: **SOLIDVS CIVI RIGEN 42**. А в легенді **SOLIDVS CIVI RIG 4Z** (рис. 3) «двійка» в даті передана за допомогою букви Z,

спеціально створеним пуансоном. Треба зазначити, що написи 1640–1642 років і більша частина написів 1643 р. зроблена одним набором пуансонів.

У 1643 р., крім легенд **SOLIDVS CIVI RIG** і **SOLIDVS CIVI RIGE** (при- родно з датою 43 наприкінці), які стали вже стандартними, використовується

SOLIDVS CI RIGEN 43. Цей тип легенди став останнім, коли скорочення літер стосувалося слова *civitatis*, після цього воно завжди буде передаватися як **CIVI**.

У 1644–1645 роках використовується 2 типи легенди реверсу: **SOLIDVS CIVI RIG** і **SOLIDVS CIVI RIGE** з двома останніми цифрами дати наприкінці легенди. Варто зазначити, що в 1644 р. з'являється абсолютно відмінний за стилем виконання набір пуансонів літер, корони, ключів, снопа й картуша герба. Він співіснує з попереднім у 1644–1645 роках, після чого пуансони цього різьбяр, виконані в такому ж стилі, стають основними на магістратському монетному дворі до 1649 р. Набір пуансонів (або маточники) різьбяр, що обслуговували магістратський монетний двір у 1643–1645 роках, перевозиться на державний монетний двір, який знаходився в монастирі Св. Якова, й використовуються для виготовлення штемпелів лівонських солідів [16].

Починаючи з 1646 р. використовується тільки один тип легенди реверса **SOLIDVS CIVI RIG** і дві останні цифри дати. Він використовується до кінця правління Христини, і кажучи наперед, узагалі до кінця випуску солідів на магістратському ризькому монетному дворі у 1665 р. [17].

Графічні елементи. У деяких випадках можливо достатньо точно визначити хронологічну послідовність заміни одного пуансона іншим, розглядаючи зміни окремих літер або шрифту цілком у легендах на датованому реверсі монети. Вальці недатованого аверсу залежно від стану збереження могли працювати для випуску монет наступного року.

Ризькі соліди Христини можна розділити на 4 хронологічно-стилістичні групи.

Перша група: «стиль Густава II Адольфа». До неї входять зображення картуша **I–III типу**, пуансони яких використовувалися в 1635–1638 роках, а також корони і снопи **I та II типу**, які були на монетах 1635–1639 років.

Друга група: «стиль принцеси Христини». До цієї групи входять **зображення картуша герба IV–IX типу** (використовувалися в 1638–1645 роках), корони **III–VI типу** і снопа **III–IV типу**.

Третя група: «стиль «некоронованої королеви»». В цю групу входять зображення картуша герба **X–XIII типу**, корони **VII–IX типу** і снопа **V–VIII типу** (використовувалися у 1644–1649 роках).

Четверта група: «Королівський стиль». Тут представлені герби **XV–XVII типу**, корони **X–XII типу** й снопи **IX–XI типу**, пуансони яких були у використанні з 1649 р.

Перша група

Пуансон картуша **I типу** й корони **I типу** створювалися за допомогою маточника, що використовувався на ризькому монетному дворі в 1621–1634 роках [18]. Нижня частина картуша – півколо з крапкою – може відрізнятися від наведеної на малюнку в таблиці розмірами й кривизною дуги. Це зумовлене тим, що дуга, на відміну від іншої частини картуша, вирізалася на вальці за допомогою штихеля з причини руйнування нижньої частини маточника. Цей

процес аналогічний тому, який відбувався під час створення штемпелів солідів Густава II Адольфа в 1631–1634 роках [19] Очевидно, в 1638 р. відбувається руйнування маточника картуша **I типу** і йому на зміну приходять вирізані пуансони, з невеликим (менше року) терміном служби: картуші **II** і **III типу**. Вони обидва створені під впливом стилю картуша **I типу**, але в більш грубій манері виконання. В 1638 р. разом із картушем **I типу** перестає використовуватися маточник пуансонів корони **I типу**. На зміну йому приходять пуансон корони **II типу**, що стилістично близький до попереднього. Він уже створений без допомоги маточника; саме зображення також виконане у більш грубій манері.

Досить цікава послідовна зміна пуансонів снопа **I** і **II типу**. Пуансон снопа **I типу** використовувався в 1635–1636 роках. У 1637 р. його змінив сніп **II типу**. Але вже у 1638 р. обидва пуансони використовуються одночасно з короною **II типу** й картушем **II типу**.

Друга група.

Характерним елементом в оформленні картуша в цій групі стали витягнуті викривлені або еліпсоподібні петлі у середній частині герба.

Варто більш детально розглянути всі картуші цієї групи. Пуансон **IV типу** картуша з'явився в 1639 р. і весь рік обслуговував виробництво солідів м. Риги. Швидше за все, наприкінці року він повністю вийшов з ладу. Адже монет наступного року, штемпелі яких були створені з його використанням, виявити не вдалося. Натомість, у 1640 р. починають використовуватися одночасно 3 типи пуансонів картуша герба – **V**, **VI** і **VII типу**. Про одночасність їхнього використання можна судити з того, що валець реверсу, створений за допомогою кожного з цих пуансонів, використовувався з вальцями аверсу, що несе на собі корони як **III**, так і **IV типу**. При цьому пуансони корон **III** і **IV типу** виконані у різних стилях і, вірогідно, різними майстрами. Потрібно ще раз зазначити, що в 1640–1643 роках використовувався один набір літер, який певно був створений за допомогою маточника. Вочевидь, ця ж технологія була використана під час створення пуансона снопа **III типу**, який використовувався в 1639–1645 роках. У 1643 р. створений пуансон (а швидше за все маточник пуансона) снопа **IV типу**. Він використовувався на магістратському дворі до 1645 р., і так само був задіяний у створенні штемпелів для атипових ризьких солідів 1645 і 1647–1648 років, про які буде мова далі.

Можна припустити, що в 1640 р. було значне збільшення кількості випуску монет. Це пов'язане з розширенням виробничих потужностей і зміною технічного процесу виготовлення пуансонів.

Пуансони корони **IV типу** були створені за допомогою маточника. Про це говорить порівняно тривале побутування даного типу корони на монетах – 1640–1643 роки. Його стилістичним продовженням є корона **VI типу** (1644–1645 роки), у виконанні деталей якої бачимо стиль виконання майстра, який вирізав маточник і для корони **IV типу**.

Найбільш професійно у другій групі виконані пуансони корон **III** і **V типу**, які так само мають багато спільного у своєму дизайні та, безсумнівно,

виготовлені одним майстром. Цікаво, що кожний із них слугував тільки близько року. Тож можна припустити, що термін служби звичайного пуансона укладається саме в такі часові межі. В цьому головна відмінність від пуансонів, створених за допомогою маточника, де кожний окремо взятий пуансон міг служити менше часу. Але після виходу з ладу одного створювався його «близнюк», й існування даного типу тривало.

У 1640 р. був виготовлений перший пуансон цілком усього малого герба Риги – **тип VII**. До цього картуш, ключі й хрест вибивали на вальцях за допомогою окремих пуансонів. Незважаючи на те, що він використовувався тільки в 1640–1641 роках, і на зміну йому прийшов пуансон картуша герба **типу VIII**, така техніка карбування герба на вальці увійде вжиток і стане стандартною для магістратського монетного двору.

Пуансон картуша герба **VIII типу**, який використовувався у 1641–1643 роках, був, ймовірно, створений за допомогою маточника. За художнім виконанням це один із найкращих картушів герба, створений майстром, який працював на магістратському монетному дворі близько 1639–1645 років. Його ж виконання належить і гербовий пуансон **IX типу**, що використовувався в 1644–1645 роках. Через недовговічну експлуатацію цього пуансона на магістратському й державному (про що буде мова далі) монетних дворах, можна сказати, що він був вирізаний, а не створений за допомогою маточника.

Третя група.

У 1644 р. на магістратському монетному дворі починає працювати новий гравер – **X тип** став першим із його пуансонів картуша герба. Менші за розміром завитки, більш плавні лінії, а також ключі на гербі Риги з одним фігурним отвором у головці є відмінною рисою цього майстра (рис. 4). Він же виго-

товив, виходячи зі стилістичних особливостей, пуанسونи корон з **VII** до **IX-с тип**, снопа з **V** до **IX тип**, а також буквені пуанسونи. Цікавим є той факт, що в 1644–1645 роках для «карбування» ризьких солідів використовувалися штемпелі, створені за допомогою пуансонів обох майстрів. Але при цьому авторіві даного дослідження не вдалося знайти ні «гібридних» монет (коли для їхнього виробництва використовувався валець однієї сторони, створений за допомогою пуансонів першого майстра, а іншої сторони – іншого), ні

«гібридних» відбитків штемпеля на одній монеті (коли для нанесення на штемпель використовувалися пуансони різних майстрів). Ці спостереження прямо вказують на використання кожного набору пуансонів і створених за допомогою них вальців як мінімум у різних приміщеннях.

X тип став останнім пуансоном картуша герба, коли йому на зміну в 1645 р. прийшов **XI тип**. Це був вже пуансон цілого малого герба Риги, – як і в усіх наступних роках. **XI тип** використовувався в 1645–1648 роках. У 1648 р. його змінив **тип XII**, який мабуть був проміжним зразком і перестав використовуватися того ж таки року. Так само проміжним можна назвати й пуансон снопа **типу VII**. У тому ж році були створені ще 2 типи пуансонів герба: **XIII тип** і дещо пізніше **XIV тип**. Варто зазначити, що обидва ці пуансони використовувалися одночасно в 1648–1649 роках.

У 1644 р. був вирізаний пуансон корони **VII типу**, що використовувався й у наступному 1645 р. Цікавим є той факт, що авторів даного дослідження дотепер не вдалося виявити монет 1645 р. з короною **VII типу** та «неповнолітньою» легендою аверсу (**CHRISTINA D G D R S**).

Пуансон, що використовувався для нанесення корони **типу VIII-а**, незважаючи на те, що був виконаний на високому художньому рівні, досить швидко вийшов з ладу – в нього відпала верхня частина. Але пуансон однаково продовжував використовуватися, тільки верхні дуги наносилися вже безпосередньо на валець за допомогою різця. В таблиці він виведений у тип корони **VIII-б**. Можливо з укаваної причини синхронно з ним почав використовуватися пуансон корони **VII типу**.

У 1645 р. був створений маточник корони **IX типу**. Він два рази реставрувався: у 1646 і 1648 р. Це викликало появу ще двох типів корон - **IX-b** і **IX-c**.

Пуансони із зображенням снопа досить послідовно змінювали один одного, при цьому середній термін служби був близько двох років. Виключенням є пуансон снопа **VII типу**, про який говорилося вище. Трохи більше двох років і був термін служби пуансона снопа **V типу**. Але останнє може бути пов'язане з малою кількістю штемпелів, зроблених із його використанням у 1644 р.

Четверта група.

Першим представником четвертої групи стали пуансони герба **XV типу**, корони **XII типу** і снопа **IX типу**, що почав використовуватися в 1649 р. В їхньому стилі відразу помітний інший «почерк» різьбярів. Цікаво, що пуансон герба **XV типу** повторює деякі стилістичні рішення, запозичені з монет Густава II Адольфа (рис. 5).

Усі типи пуансонів снопа досить схожі між собою, однак **типи IX і X** наносилися на вальці за допомогою вирізаного пуансона, виходячи з їхнього терміну служби. Пуансони ж снопа **XI типу** створювалися за допомогою маточника (цей тип був присутній на монетах із 1651 до 1654 р.). Подібним чином створювався пуансон корони **XI типу**, адже даний тип корони був на солідах із 1649 р. й до кінця правління Христини, а також на монетах Карла X Густава (рис. 6).

Також на магістратському монетному дворі, крім маточника корони **XI типу** були ще 2 типи вирізаних пуансонів корон: **X і XII тип**. Якщо пуансон корони **X типу** був першим пуансоном корони даного майстра й використовувався протягом 1649 р. – ймовірно, до виходу його з ладу, то пуансон корони **XII типу** створювався, можливо, як допоміжний.

Пуансони, що несуть герби **XVI і XVII типу**, створювалися за допомогою маточників. Адже перший із вище перерахованих типів використовувався з 1649 до 1652 р., а другий – з 1652 р. і до кінця правління Христини, а також монетах Карла X Густава (рис. 6).

Атипові ризькі соліди.

Автором даного дослідження була виявлена група монет, відмінною рисою яких є наявність корони **типу L1** і снопа **IV типу** на аверсі. На реверсі

монет присутній герб **типу IX** (1645 р.) (рис. 7) або картуші герба **типу L1-a** і **L1-b** (1647–1648 роки) (рис. 8).

Спробуємо розібратися в даній проблемі. Корона **типу L1** використовувалася спочатку в Ельблонзі в 1629–1635 роках [20] (на ельблонзьких і шведських солідах) (рис. 9, 10). Потім на державному монетному дворі у 1644–1645 і 1647–1649 роках [21] (рис. 12). Сніп **IV типу** був на ризьких монетах тільки разом із «неповнолітною» легендою й короною **VI типу** в 1643–1645 роках. У 1645 р. він починає бути присутнім на лівонських солідах разом із коронами як **VI типу**, так і **типу L1**. Тоді ж на лівонських монетах з'явився сніп **III типу**. Можна припустити, що пуансони (або їх маточники) були передані з Ризького монетного двору на Державний монетний двір (рис. 11). Також, імовірно, маточник корони **типу L1** був привезений із Ельблонга, адже керуючим державним монет-

ним двором був призначений Марсіліус Філіппсон, котрий у 1631–1635 роках займав аналогічну посаду в Ельблонзі [22]. Набір лігер на атипових ризьких

солідах так само характерний і для лівонських монет. Спеціально створені пуансони картуша герба (**тип L1**), ключів і хреста (для монет 1647–1648 років), а

також використання корони **типу L1** виключають можливість створення вальців цих монет в одній майстерні з магістратським вальцями.

На наш погляд цих даних достатньо для визначення місця випуску атипових ризьких солідів: їх випустили на шведському державному монетному дворі в Ризі.

З огляду на вищесказане, а також урахуваючи, що відносини між магістратом і державним монетним двором були «напруженими» [23] (що навіть

послужило приводом для закриття в 1646 р. строком на цілий рік державного монетного двору [24]), виникає питання: що послужило причиною випуску цих монет?

Версія про замовлення магістратом випуску солідів на державному монетному дворі відпадає через свою нелогічність – з огляду на неодноразові скарги королеві «батьків міста» на те, що його відкриття шкодить місту та порушує монетний привілей Риги, підтверджений Густавом II Адольфом [25]. Відтак, робочою гіпотезою стає думка про випуск підроблених магістратських солідів на державному монетному дворі, за нез'ясованих допоки мотивів.

У цілому внаслідок вивчення технологічних особливостей виробництва ризьких солідів королеви Христини була побудована таблиця послідовної зміни пуансонів, що використовувалися при створенні штемпелів. За допомогою даної таблиці можна уточнювати датування монет, у яких не збереглася дата. В майбутньому ці данні допоможуть скласти мапу територіальної розповсюдженості ризьких солідів Христини на території України залежно від року їх карбування. Так само здійснена робота допоможе відрізнити справжні ризькі соліди від їх молдавських імітацій і підробок XVII ст.

У ході дослідження були виявлені соліди, що наслідують ризькому магістратському випуску, але були випущені на шведському державному дворі в Ризи, хоча причину випуску даної емісії поки назвати важко і це питання залишається відкритим.

Джерела та література

1. *Свешніков І.* Битва під Берестечком. – Львів, 1992. – С. 198, 200; *Шуст Р.* Що носили в гаманцях козаки війська Богдана Хмельницького? // *Грошовий обіг і банківська справа в Україні: минуле та сучасність.* – Львів, 2005. – С. 218–220.
2. *Безпалько В.* Скарб солідів XVII ст. із с. Стара Аврамівка Полтавської обл. // *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні.* Вип. 19. – К. 2010. – С. 117–120; *Рябцевич В.Н.* Монетные клады XVII и первой четверти XVIII в. на территории Чернигово-Северской земли и Восточной Белоруссии // *Нумизматика и сфрагистика.* – Вып. 1. – К., 1963. – С. 165–167 (№ 33, 37, 44, 46), 174–179 (№ 77, 80–81, 84, 86–87, 89–90, 94–96, 98), 185 (№ 125, 127), 187 (№ 133), 193 (№ 155); *Kotlar M.* Znaleziiska monet z XIV–XVII w. na obszarze Ukrainskiej SRR. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1975. – S. 80 (№ 299), 81 (№ 302–303), 82 (№ 308), 85 (№ 320), 94–95 (№ 371–372), 114–115 (№ 472), 116–117 (№ 483), 119–120 (№ 495), 123 (№ 512), 124–125 (№ 518), 131 (№ 544).

3. *Ozyū O.* Фальшування монет-домніц на Сучавській монетарні у XVII ст. // *Psucie pieniędzy Europie Środkowo-Wschdniej od antyku po czasy współczesne. Materiały z VII Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej.* – Warszawa., 2006. – S. 152–153; *Шуцм P.* Нумізmatика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні. – К., 2007. – С. 160; *Dergaciovā L.* Fälschungen Schwedischer münzen des 17. Jahrhunderts in der Sammlung des Instituts für Numismatik und Geldgeschichte der Universität Wien // *Numismatische Zeitschrift.* 115 band. – Wien, 2007. – S. 76.
4. *Котляр М.* Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – К., 1974. – С. 121.
5. *Федоров Д.* Монеты Прибалтики XII–XVIII столетий. – Таллинн, 1966. – С. 402; *Шуцм P.* Нумізmatика... – С. 160; *Ceplite R.* Laika no 1621. līdz 1701 gadam Rīga kalta sīknauda un tas apgrozība // *Numismātika.* - Rīgā. 1968. – L. 117–118.
6. *Platbarzdis A.* Die königlich schwedische Münze in Livland. Das Münzwesen 1621–1710. – Stockholm, 1968. - S. 294–305.
7. *Ozyū O.* Вказана праця. – S. 152–153; *Ceplite R.* Вказана праця. – L. 128–129.
8. *Mrowiński E.* Monety Rygi. – Warszawa, 1986. – S. 60.
9. *Ceplite R.* Вказана праця. – L. 128–129.
10. *Dergaciovā L.* Вказана праця. – S. 80–81.
11. *Староверов Д.* До питання про справжність посмертних ризьких солідів Густава II Адольфа. // *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні.* Вип. 19. – К. 2010. – С. 120–123.
12. *Ceplite R.* Вказана праця. – L. 114–115; *Mrowiński E.* Вказана праця. – S. 66.
13. *Mrowiński E.* Вказана праця. – S. 147.
14. *Ceplite R.* Вказана праця. – L. 115.
15. *Platbarzdis A.* Вказана праця. – S. 54, 56, 58; *Mrowiński E.* Вказана праця. – S. 66.
16. *Platbarzdis A.* Вказана праця. – S. 54, 56, 58, 427.
17. *Ceplite R.* Вказана праця. – L. 117–118.
18. *Староверов Д.* До питання... – С. 122–123.
19. Там само.
20. *Kopicki E.* Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. – Warczawa, 1996. – Т. III. – S. 416–418; Т. IV. – S. 182,185.
21. *Platbarzdis A.* Вказана праця. – S. 54–58, 426–427, 429.
22. *Kuźmin A.* Działalność mennicy elbląskiej w okresie okupacji szwedzkiej 1626–1635 // *Mennice między Bałtykiem a morzem Czarnym – wspólnota dziejów.* – Warczawa, 1998. – S. 104–105.
23. *Platbarzdis A.* Вказана праця. – S. 60–63.
24. Там само. – S. 411.
25. *Mrowiński E.* Вказана праця. – S. 57; *Platbarzdis A.* Вказана праця. – S. 60–61.

Староверов Д.А. К вопросу идентификации рижских солидов королевы Кристины

В статье рассматриваются изменения пуансонов, типов легенд аверса и реверса на рижских солидах королевы Кристины. Так же анализируются причины, побудившие к этому.

Ключевые слова: рижские солиды, пуансон, аверс, реверс, картуш, легенда.

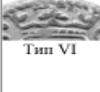

Starovyerov D.O. On the question of identification Riga Solid Queen Christina

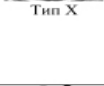

The changes of puncheons, legends types of obverse and reverse of Riga's solids of queen Christina are examined in this article. The reasons which impelled to this are also analyzed.

Key words: Rigas' solids, puncheon, avers, revers, kartuche, legend.

додаток
Таблиця 1.

Рік	Корона	Сноп	Картуш герба чи герб	Легенда AV	Легенда RV
1635				CHRISTINA D G D R S	SOLIDVS CIVI RIGENSIS 35
1636	 Тип I	 Тип I			SOLIDVS CIVI RIGENSIS 36
1637	Тип I	 Тип II			SOLIDVS CI RIGENSIS 37 SOLIDVS CIV RIGENSIS 37 SOLIDVS CIVI RIGENSIS 37
1638		 Тип II			SOLIDVS C RIGENSIS 38
		 Тип I			
		 Тип II			
1639	Тип II	 Тип II			SOLIDVS CIVI RIGENSIS 38 SOLIDVS CIVI RIGENSIS 83
		 Тип II			SOLIDVS C RIGENSIS 39
1640	Тип III	 Тип III			SOLIDVS CIVI RIGENSIS 39
		 Тип III			SOLIDVS CIVI RIGEN 40 SOLIDVS CIVI RIGENS 40

	 Тип IV		 Тип V		SOLIDVS CIVI RIGE 40
	 Тип III				SOLIDVS CIVI RIGEN 40 SOLIDVS CIVI RIGEN XL
	 Тип IV		 Тип VI		SOLIDVS CIVI RIGEN 40 SOLIDVS C RIGENSIS 40
	 Тип III				SOLIDVS CIVI RIG 40 SOLIDVS CIVI RIGE 40
	 Тип IV		 Тип VII		SOLIDVS CIVI RIG 41 SOLIDVS CIVI RIGE 41 SOLIDVS CIVI RIGEN 41
1641	 Тип V				SOLIDVS CIVI RIGE 41
1642	 Тип IV		 Тип VIII		SOLIDVS CIVI RIG 42 SOLIDVS CIVI RIGE 42 SOLIDVS CIVI RIGEN 42
1643		 Тип IV			SOLIDVS CIVI RIGE 43
		 Тип IV			SOLIDVS CIVI RIG 43 SOLIDVS CIVI RIGE 43 SOLIDVS CI RIGEN 43
1644	 Тип VI	 Тип V			SOLIDVS CIVI RIG 44 SOLIDVS CIVI RIGE 44
		 Тип III	 Тип IX		
	 Тип VII	 Тип V	 Тип X		SOLIDVS CIVI RIG 44

1645	 Тип VI	 Тип IV	 Тип IX	CHRISTINA D G R E S	SOLIDVS CIVI RIG 45
	 Тип III		SOLIDVS CIVI RIGE 45		
	 Тип VIII-a	 Тип V	 Тип X		SOLIDVS CIVI RIG 45
	 Тип VIII-b				SOLIDVS CIVI RIG 45
	 Тип VII				SOLIDVS CIVI RIG 45
 Тип IX-a		 Тип XI	SOLIDVS CIVI RIG 46		
1647			CHRISTINA D G R E S CHRISTINA D G R S	SOLIDVS CIVI RIG 47	
	 Тип IX-b	 Тип VI	 Тип IX		

1648	 Тип IX-с	 Тип VII	 Тип XIII	CHRISTINA D G R S	SOLIDVS CIVI RIG 48
1649		 Тип VIII	 Тип XIV		SOLIDVS CIVI RIG 49
	 Тип X Тип XI	 Тип IX	 Тип XIII Тип XV 		
1650	 	 	 		SOLIDVS CIVI RIG 50

	Тип XII				
1651		Тип X			SOLIDVS CIVI RIG 51
1652					SOLIDVS CIVI RIG 52
1653					SOLIDVS CIVI RIG 53
1654				Тип XI	

Таблица 2.

Рік	Корона	Сноп	Картуш герба чи герб	Легенда AV	Легенда RV
1645			 Тип IX	CHRISTINA D G R E S	SOLIDVS CIVI RIG 45
1647	 Тип L1	 Тип IV	 Тип L1-a	CHRISTINA D G R S	SOLIDVS CIVI RIG 47
1648			 Тип L1-b		SOLIDVS CIVI RIGE 48 SOLIDVS CIVI RIG 48